

УДК 81'42'221:394.24 (=161.2)

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2019.26.181758>

О. В. Яковлева,

д-р філол. наук, доц.,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри загального та слов'янського мовознавства*

НЕВЕРБАЛЬНІ КОДИ ОБРЯДОВОГО ДИСКУРСУ НА МАТЕРІАЛІ КАЛЕНДАРНОГО ЦИКЛУ РІЗДВЯНИХ СВЯТ УКРАЇНЦІВ

У статті подається загальна характеристика обрядового дискурсу, частиною якого є ритуал; аналізується поняття «народний календар» і свята за таким календарем.

Зважаючи на синкретизм міфологічного світосприйняття предків, описані символічні дії та предмети учасників сімейного свята, яким є Різдво.

Ключові слова: обрядовий дискурс, народний календар, невербальний код, дії і предмети із символічним значенням.

Постановка проблеми. За часів існування Радянського Союзу в Україні цілеспрямовано крок за кроком знищувалось усе національне: вірування, традиції, народні свята. Замість цього нав'язувалась штучно створена ідеологія й штучно створені обряди, щоб люди забули про свій родовід, про своє коріння. Влада прагнула виховувати спільноту «радянський народ», і під цим гаслом виросло не одне покоління. Але «соціалістичне обрядотворення не стало ні традицією, ні сучасністю, а лишило по собі сумну епоху обездуховлення народу» [11, с. 9]. Впровадження нових обрядів – одна з основних причин забуття «традиційних календарно-обрядових свят, їх десемантизації та деритуалізації [9, с. 184]. Іншою об'єктивною причиною було збільшення населення у містах в результаті міграції селян, які шукали роботу на заводах і фабриках. Зрозуміло, що в містах поступово послаблювалась залежність людини від природних умов (насамперед від зміни сезонів); і минуле століття, як відзначають деякі дослідники, ознаменувалося розквітом радянської обрядовості [там само, с. 184–185]. Це призвело до того, що радянсько-тоталітарна обрядовість набула нових знаково-символічних виражень у порівнянні з традиційними смислами [там само, с. 184], які бажано було б віднайти та реконструювати.

Традиційні вірування, фольклор, свята нашого народу напряду пов'язані з різними проблемами в Україні сьогодні, зокрема, і з проблемою відродження духовності нації [16]. В умовах сучасної економічної, інтелектуальної, наукової інтеграції від кожної нації вимагається особлива увага до своїх духовних витоків, бережне їх примноження та поглиблення [1, с. 3]. Зважаючи на те, що основна частина народної творчості – це обрядова творчість [5, с. 8], а науковці, на жаль, констатують факти того, як вироджується первісний обрядовий синкретизм у духовній українській культурі, ґрунтовний аналіз невербальних кодів у традиційних обрядах українців на різдвяні свята є необхідним і актуальним.

Об'єктом даної розвідки був обрядовий дискурс (календарний цикл), **предметом** – невербальні коди спілкування прадавніх українців з навколишнім світом, зокрема, з надприродними силами, а також з духами предків у період різдвяних свят.

Мета і завдання статті полягають у вилученні невербальних кодів у традиційних святах українців на Різдво, до яких, з нашої точки зору, належать: *акціональний і предметний коди*. Зауважимо, що до невербальних кодів в обрядовому дискурсі можна уналежнити і «дрескод» у значенні *знаковість одягу*, що є надзвичайно актуальним у сімейних обрядах, і менш актуальним – у календарних. Зважаючи на те, що Різдво – сімейне свято, основним завданням представленої розвідки був аналіз значення ритуальних дій членів родини та окремих предметів, які набували в цей час символічного значення, з урахуванням особливостей міфологічного світосприйняття предків.

Відомо, що всі різновиди комунікації передбачають використання як вербальних, так і невербальних форм спілкування. Науковці вважають, що більшість інформації (приблизно 55%) передається саме невербальними засобами, які досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні лінгвісти, психологи й культурологи (Л. Дубина, В. Морозов, Г. Колшанський та інші).

Обряди і ритуали для архаїчної людини були своєрідною формою спілкування з навколишнім світом і з потойбіччям; синкретичним засобом магічного впливу на сили природи, померлих предків, від яких залежав не тільки добробут, а й виживання роду.

У прадавні часи невербальні форми вважалися надзвичайно потужними засобами магічного впливу, в яких кодувалися таємні знання. Жести слугували своєрідним сигналом до пробудження надприродної сили. З часом рухи тіла ставали все складнішими й різноманітними, доки окремі комплекси не перетворилися на танець. Архаїчний примітивний танець – необхідний, отже обов'язковий елемент складної системи взаємовідношень людини з оточуючим світом. Він виникає з потреби виразити співучасть у світотворенні, продемонструвати зв'язок з природою, заручитися підтримкою вищих сил. Ритм танцю віддзеркалював ритми природи: зміни дня і ночі, пори року, ритм дощових крапель, морських хвиль тощо. Ритм додавав енергії, захищав первісних людей, допомагав виживати у складних умовах. Особливу значущість набували колективні танці, які супроводжували майже всі обрядові дії у календарному циклі. Саме жести і танці як невербальні магічні засоби, в уявленні прадавніх людей, допомагали забезпечити багатий урожай, успішне полювання, захиститися від засухи, вилікувати від хвороб тощо [6, с. 103–104].

Феномен традиційного українського обряду вивчали етнографи, фольклористи, лінгвісти: В. Борисенко, Г. Булашев, Х. Вовк, О. Воропай, В. Давидюк, В. Жайворонок, Ю. Карпенко, М. Костомаров, З. Кузеля та багато інших.

Досліджуючи календарні та сімейні обряди, можемо твердити про існування *обрядового дискурсу*, який розуміємо як зв'язний текст, продукт міфологічного світосприйняття у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; текст, *занурений у життя предків*, а також це – замкнена цілісна комунікативна ситуація, складниками якої є комуніканти й текст (як знаковий посередник); ця ситуація зумовлена різними чинниками, що опосередковують спілкування й розуміння (чинники ці можуть бути соціальними, етнічними, культурними і т. ін.) [10, с. 120–123].

Обрядовий дискурс, до складу якого входять предметна, акціональна і вербальна частини (або коди), є особливим, бо в ньому передбачається не лише спілкування людей, але й «спілкування» з надприродними силами. Обряди й ритуали (перше поняття, з нашої точки зору, є родовим, друге – видовим; ритуали – складові частини обряду) виникли у прадавні часи, і вони були необхідними для виживання первісних людей.

Значення обряду або окремого ритуалу (традиційного чи суто релігійного) для збереження психічного здоров'я людини описано у К. Юнга. Як лікар, він помітив, що серед глибоко віруючих католиків значно менше людей з невротичними хворобами, ніж серед інших. К. Юнг припустив, що в релігійній практиці є щось актуальне й важливе, що запобігає появі невротичних комплексів, і це є, на думку науковця, *жива містерія*, тобто *справжня таємниця*, що напряду пов'язана з ритуалом як цілісною структурою. Дослідник підкреслив, що ритуальний комплекс сягає своїм корінням у сиву давнину, він має зв'язок з історією розвитку людського мозку, і ця історія починається набагато раніше прийняття християнства. В ритуалі людина виражає найважливіші психічні стани; ритуал є презентацією базових психологічних фактів. Учений наполягав на тому, що в ритуалі не слід нічого міняти, його необхідно виконувати за сталою традицією, і не слід дозволяти розуму гратися з тим, що він не може пояснити.

Інтелект сучасної людини намагається все раціоналізувати, а далекі предки, виконуючи ритуали, обходилися без інтелектуальних міркувань. Людина потребує ритуально-символічного життя, адже тільки воно здатне виражати щоденні потреби душі. В ритуалі людина наближається до Бога, в ньому вона і сама стає Божеством... [15, с. 300–305].

Життя сучасних людей занадто раціональне, і деякі з нас часто не можуть знайти сенс у такому житті. Предки відчували свою значущість, бо вірили, що вони є частиною живої природи, що пов'язані й з надприродними силами; в обрядах і ритуалах вони брали активну участь, допомагаючи з року в рік добрим і світлим богам, які пізніше були втілені в образі Білобога [3, с. 28], перемагати Чорнобога [там само, с. 589–591]. Наприклад, призначення хороводу (прадавній масовий народний танець), магія якого найбільш відчутна в обрядодійствах, пов'язаних з веснянками-гаївками, – «символічна допомога Сонцю, підтримка його руху власним рухом по колу» [там само, с. 563–564].

Календар (від лат. *calendarium* – *Calendae* – *календи* – перший день місяця у прадавніх римлян; у греків календ не було) – це система відліку часу, заснована на певних циклічних природних явищах і рухові небесних світил [13, с. 180]; має різновиди: сонячний, місячний, юліанський, григоріанський, астрономічний тощо. Для нашого дослідження важливим є поняття *народний календар* як «традиційна народна система визначення часу річного циклу – «круглий рік» – яка первісно сформувалася впродовж тисячоліть на основі життєвого досвіду, природних умов і господарювання етносу, його цивілізаційного розвитку... Як свідчить увесь комплекс етнокультури українців, головним засобом життєзабезпечення їх пращурів, головно полян, було хліборобство і тваринництво, а тому головними культами поклоніння в них було Сонце, зміна пір року, замовляння доброго врожаю і приплоду тварин... Стародавня віра давала праукраїнцям усю реальну філософію біжучого життя, навіть його поезію, повне розуміння – хоч і неправдиве з нового погляду – життя й довколишніх явищ природи; ця народна філософія вироблялася довгими віками, увійшла в плоть і кров наших предків, а тому легко й відразу забулася не могла... » [13, с. 180–181].

З народним календарем пов'язані всі *календарні свята*, тобто обряди, що були обов'язковими під час зміни природних сезонів. Традиційно календарні свята (обряди) поділяються на *весняно-літні*, *літні* та *осінньо – зимові*, усі вони з'явилися у глибокій давнині і пов'язані з первісною міфологією [там само, с. 182]. Як зазначено вище, українська календарна обрядовість відображала тричленний поділ року; на це вказував і М. Костомаров: «Слов'яни влаштовували свої святкування відповідно до трьох видів світлової активності, яка виявляється у змінах пори року, що ділився на три частини; свят було три, зо трьома видами хліборобської праці: посіяти, зібрати і приготувати» [8, с. 97].

Але так було не завжди. В епоху неоліту, з переходом до скотарського господарства, річний цикл поділявся на два періоди: зиму й літо. Зимово пастухи утримували кіз та овець у стійлах і випасали поблизу домівок, а літом перебували на відгінних пасовищах [5, с. 128]. Впродовж тисячоліть, – як зауважує В. Скуратівський, – «довелося чотири рази зміщувати в часі Новолітування: дайбожичі святкували його весною, з прийняттям християнства перенесли на осінь, а пізніше на 1 січня за старим стилем і, нарешті, для зручності, утвердилася сучасна дата» [11, с. 49].

Народна культура має стійку тенденцію багаторазово передавати свої повідомлення в різноманітних кодових системах: вербальних і невербальних, немовби страхуючи важливу інформацію від змістових втрат. Зрозуміло, що словесний, акціональний й предметні ряди виявляються у відношенні доповнюваності. Наша власна

позиція щодо розмежування вербального та невербального кодів при дослідженні обрядового дискурсу представлена в монографії [16]. З одного боку, вилучення обрядових пісень як вербального коду з єдиного і неподільного обрядового дискурсу в широкому значенні цього терміна [там само, с. 6–7] вважаємо штучним. Це відбулося, як зазначає Н. Лисюк, на етапі розвитку так званого класичного фольклору в ХІХ ст. До цього існував архаїчний фольклор, який характеризувався всеосяжним синкретизмом, тобто ототожненням мовлення, дії і речі [9, с. 16–20]. Тож, з іншого боку, ми не можемо не враховувати зміни, обумовлені часом: «Класичний фольклор як форма суспільної свідомості докорінно іншого періоду відчутно відрізняється від архаїчного. Він відокремлюється від обрядово-міфологічного контексту, поступово деритуалізується й десакралізується. Цю стадію розвитку фольклору називають постсинкретичним періодом» [там само, с. 19], коли з єдиного комплексу виділяється й відокремлюється вербальний код. Отже, дослідження невербального коду в контексті обряду є правомірним і актуальним.

В. Давидюк описав види обрядів та їх походження, починаючи з епохи палеоліту. Як зазначив дослідник, невербальний код був наявним тільки у ритуально-ігрових обрядах у мисливську добу, коли ловці звірів, виконуючи ритуальні танці перед полюванням, вірили, що це дасть позитивний результат під час полювання. Пізніше, в добу землеробства, такі обряди вже були неефективними. В. Давидюк так описує виникнення вербальної частини у прадавніх обрядах: ніякими рухами й танцями, що імітували бажаний результат у мисливську добу, неможливо вплинути на врожайність або викликати дощ. Отже, люди почали шукати «конкретного адресата, якому можна довірити урожай зерна. І знайшли його там, звідки надходила волога – в нижніх шарах атмосфери. Туди ж можна було сягнути хіба що голосом. Внаслідок цього й виникає уявлення про необхідність вербалізації обряду» [5, с. 127].

Вважаємо за необхідне зробити деякі зауваження щодо наведеної вище думки. По-перше, такі конкретні висновки стосовно життя далеких предків у часи палеоліту науковці мають робити з надзвичайною обережністю. По-друге, більш переконливими у цьому питанні вважаємо ідеї О. Фрейденберг, Н. Лисюк, Л. Копаниці та інших.

Грунтуючись на концепції семантичного синкретизму міфу й обряду, О. Фрейденберг схарактеризувала особливості первісного мислення, зокрема синтетичний спосіб вираження інформації діями, предметами і словом [14]. Н. Лисюк, описуючи архаїчний фольклор, що виник в умовах родових відносин і формування племінних союзів, звертає увагу на пануючий у той час «всеосяжний синкретизм». Саме тоді були сформовані цілісні комплекси, які науковці вважають праобразами обрядів, до складу яких входили слово, музика, танець, дія, декоративні елементи тощо [9, с. 17].

Л. Копаниця вважає, що синкретизм слід розуміти не тільки як збагачення одних видів творчості засобами вираження інших або як неможливість відмежувати факти вербальної творчості від інших способів художнього вираження, а розглядати «як проблему світоглядну, як вираження універсальної природи творчості людини... Сьогодні в науці утвердилася позиція, згідно з якою і міф, і ритуал дослідники визнають хоч і різними за формою, способами вираження – словесним та дійовим, але однаковими за змістом в їх світоглядній, функціональній, структурній єдності. Ритуал і міф визначаються як дві форми вираження однієї і тієї ж символіки, жодна з яких не може бути визнана основною відносно іншої» [7, с. 31; 39].

Невербальні коди календарних обрядів зимового циклу – це, перш за все, конкретні дії символічного значення, що направлені на вшанування сил природи і духів

предків, від яких залежали урожай і добробут селянина. Найважливішим святом після Нового року було Різдво Христове. Важливою справою напередодні Святого вечора (*Багатий вечір, Багатвечір, Свят-вечір, Свята вечеря, Багата вечеря, Багата кутя, Вілія*), зокрема, 2 січня, було виготовлення хатніх прикрас: *павучків* – із житніх стеблів, *їжачків* робили з тіста або глини, густо затикали колосочками і сушили на комині або печі й *голубів* – з яйця та кольорового паперу. Павук як предметний символ у віруваннях українців став прообразом світлої міфологічної істоти – ткача й засновника світу, а світ, за давніми уявленнями, заснувався саме на Різдво. Тоді ж народилося сонце і почало ткати золоту павутину [12, с. 274–275]. Павуки були символом працьовитості; також вони «приносили вість», можливо, про Різдво Христове. Павуків із соломи підвішували до центрального сволака на довгій волосинці конячого хвоста, і вони постійно крутилися [11, с. 19–21].

Обов'язковою прикрасою в хаті українського селянина на різдвяно-новорічні свята був *Дідух* (*Дід, Коляда, Колядник (колідник), Корочун*) – це обжинковий або зажинковий сніп (іноді його називали *Снопом-раєм*, що напряду пов'язано з місцем перебування духів предків), виготовлений із житніх пучків, або плетених пучечків, які обв'язуються кольоровими стрічками або стеблиною. Дідух – багатозначний предметний символ. Люди вірили, що в цьому снопі живуть і дух поля, і дух бога Сонця, і душі померлих предків, від яких залежить майбутній урожай, і які оберігають родину від усякого лиха. Слово *дідух* має низку й інших значень, які, з нашої точки зору, є результатом метонімічного переносу на основі суміжності матеріалу, з якого вироблялися всі ці предмети: жмут соломи або очерету для загорожі або обшивки куреня; затичка з соломи; гніт, просочений воском. У такому випадку *дідух* може означати місце, де зимує дух предка. Сніп-дідух ставили на покуті, а після Щедрого вечора на ранок сніп-дідух спалювали, бо вірили, що з димом у небо (рай, вирій) відійде і дух дідуха-предка [3, с. 154].

Інший варіант зі снопом-дідухом описав В. Скуратівський: «Дідуха і Снопа-рая ставили у світлицях напередодні Багатої куті, і свою обрядову функцію вони виконували впродовж усіх різдвяних свят. Це були високомистецькі витвори, що аніскілочки не поступалися сучасним ялинкам. Сьогодні обряди, пов'язані з Дідухом, майже втрачені...» [11, с. 21].

Сніп жита – Дідуха – до хати вносив господар, піднімав його високо над столом і ставив на покутті під образами. Потім перев'язував дідуха залізним ланцюгом, клав біля нього ярмо, чепіги від плуга і хомут, а господиня накривала все це новою білою скатертиною. Під стіл клали й інші залізні предмети: леміш від плуга, сокиру тощо. Залізо здавна було оберегом: усі предмети, що з нього вироблялися, пройшли крізь вогонь. Діти босоніж торкалися залізних предметів під столом, «щоб ноги були тверді, як залізо» [4, с. 47].

На Свят-Вечір все, що є в господарстві, має бути на своєму місці. Члени родини повинні бути вдома: «хто ж спізниться, той цілий рік блукатиме поза хатою» [11, с. 29]. Заборонялося в цей час і щось позичати. З ціллю все перевірити, господар обходив і уважно оглядав своє господарство. Категорично заборонялося сваритися; добрим знаком було примирення з ворогами. Берегинею домашнього вогнища була жінка, і вона мала обов'язок захистити родину символічними діями. Щоб «закрити рота» своїм ворогам, господиня затикала клоччям усі дірки в лавках і ослонах [4, с. 46]. Цілком вірогідно, що це могли бути клоччя соломи або затичка з соломи, яку називали дідухом. Хто ж, як не дух предків, міг краще захистити увесь рід від ворожого слова та дії?

Іншою магічною захисною дією була й наступна: господиня зав'язувала на мотузці стільки гудзів, скільки мала ворогів. А коли всі сідали вечеряти, вона сідала на мотузку [4, с. 46], і це означало, що в результаті такої імітативної магії, вона зав'язувала рота всім ворогам, і вони будуть мовчати протягом усього року.

На зимові свята (найважливішими вважалися Різдво, Коляда й Водохреще), зокрема до Різдва, запасалися харчами для тварин, паливом і готували багато пісних страв – дванадцять; рідше – дев'ять – на так званому *новому вогні*, який «добувала» господиня, виконуючи певні магічні дії: вона діставала з покуття кремій і кресало, що дванадцять днів лежали під образами, тричі хрестилася, поверталася до схід сонця і викресала *новий вогонь*. Цим вогнем розпалювала в печі дванадцять полін, які зберігала та сушила дванадцять днів останнього місяця [4, с. 45]. Новий вогонь, можливо, був пов'язаний з таким базовим архетипом, як *початок світотворення*, нового року, майбутнього врожаю, народженням нового сонця, символом якого був вогонь. Магічним числом у цих діях було 12, яке, вірогідно, символізувало 12 місяців року.

Серед ритуальних страв (борщ, риба, гриби, картопля, капуста, квасоля, каші, пироги тощо) обов'язковою була кутя, яку готували з пшеничних або ячмінних зерен (на півдні – з рису). Перед тим, як варити, зерна вимочували, товкли, сушили, знову товкли, щоб звільнити від луски. Всі ці дії «нагадують ще неолітичну епоху» [2, с. 188].

До невербального коду на Святвечір відносимо й ритуал «нести кутю на покуття». Ця страва мала стояти у новому горщику впродовж усіх зимових свят (на кожне варили свіжу кутю). На покутній бік стола хазяїн клав трохи сіна, а коли господиня накривала на стіл, молодша дитина (до семи років) на сіно клала три хлібини або калачі, грудку солі і ставила велику воскову свічку, а мати на покутті біля «вівтаря» вже ставила горщик з кутею та узваром [4, с. 47–48]. Коли господиня несла кутю, вона запрошувала всіх сісти і супроводжувати її дію звуками квочки; коли ставила узвар, всі підводились і кудкудакали. Потім мати легенько смикала за чубчики дітей. Усі ці дії пов'язані з імітативною магією і були направлені на те, щоб кури гарно неслися і виводили чубатих курчат [11, с. 30].

В інших районах нашої країни кутю на покуття ніс найменший хлопчик у родині.

Першим за святковий стіл сідав господар, але перед тим брав свічку, миску з кутею, кланявся до чотирьох кутів і передавав страву дружині. Предки вірили, що на Багату кутю до оселі приходять вечеряти й душі померлих родичів. Саме тому, перед тим, як сісти, всі «продували місце, – щоб не привалити собою мертві душі... » [4, с. 50].

Перед тим, як почати їсти, старійшина три рази підкидав по ложці куті до стелі. Всі стежили, скільки зернят прилипне після кожного разу. Перша ложка – «на приплід»: стільки з'явиться в новому році ягнят та іншої живності. Зернини на стелі після другої ложки символізували врожай зернових. Після третьої – кількість роїв бджіл у господарстві. Під час вечері намагалися не виходити з-за столу, тихо розмовляти і не пити води – «щоб у жнива не мучила спрага» [11, с. 31–32].

Починали вечерю з куті, натомість всю не з'їдали, «залишивши трохи куті в мисці, клали в неї чи поруч ложки, а вдосвіта на Різдво дивилися, чи не перевернулася чиясь; це означало, що власник такої ложки «скоро піде з цього світу». Якщо під час вечері хтось чхнув, то це було добрим знаком [там само].

Після святкової вечері виконувались й інші ритуальні дії, але рамки статті не дають можливості описати все, що входять до складу невербального коду на різдвяні свята в різних регіонах України. Однак все у невербальних кодах (і дії, і предмети) вважалось магічними і було направлено, перш за все, на вшанування добрих сил живої

природи, а також духів предків. Календарні обряди зимового циклу, зокрема й Різдво, так само, як і всі сімейні обряди, пов'язані з переходом від смерті (зимою) до життя, коли сонце повертається на тепло [16, с. 124–137]. Такий перехід у міфологічній свідомості предків вважався дуже небезпечним, отже потребував магічного захисту, що й здійснювалось завдяки невербальним кодам під час різдвяних свят.

Зважаючи на те, що календарні обряди і ритуали майже втратили свою значущість, і в першу чергу це стосується невербальних кодів, перспективними вважаємо дослідження саме таких кодів як у календарних, так і в сімейних обрядах. До невербальних кодів уналежнюємо й символічні дії з найважливішими у житті предків стихіями – вогнем і водою, – дослідження яких залишається актуальним.

Література

1. *Буряк В. Д.* Поетика інформаційно-художньої свідомості : [еволюція форм і методів вираження інформації (факту) в контексті інтелектуалізації творчої свідомості]. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2001. 329 с.

2. *Вовк Х.* Студії з української етнографії та антропології. К. : Мистецтво, 1995. 336 с. : іл.

3. *Войтович В. М.* Українська міфологія ; передмова В. Шевчука. Вид. 2-е, стер. К. : Либідь, 2005. 664 с. : іл.

4. *Воропай Олекса.* Звичаї нашого народу. К. : Оберіг, 1993. 592 с.

5. *Давидюк В. Ф.* Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі). Вид. 2, випр. й перероб. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. 448 с.

6. *Зыкова И. В.* Культура как информационная система: Духовное, ментальное, материально-знаковое. Монография. М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. 368 с.

7. *Копаниця Л. М.* Поетичний текст в усній і книжній традиції : питання поетики та художньої семантики : навч. посіб. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 397 с.

8. *Костомаров Микола.* Слов'янська міфологія. К. : ФОБ Стебеляк О. М., 2014. 200 с.

9. *Лисюк Н. А.* Постфольклор в Україні. К. : [Агенство «Україна»], 2012. 348 с., с. 184.

10. *Селіванова О. О.* Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.

11. *Скуратівський Василь.* Святвечір. (у 2 к.). К. : Вироб.-комерц. фірма «Перлина», 1994. (Укр. пізнав. б-ка «Земляни». Сер. «Українці»). К. 1. 288.

12. *Сто найвідоміших образів української міфології* / В. Завадська [та ін.]. К. : Орфей, 2002. 448 с.

13. *Українська фольклористика* : словник-довідник / уклад. і заг. ред. М. Чернопиского. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 448 с.

14. *Фрейденберг О. М.* Поэтика сюжета и жанра : период античной литературы ; Ленинград. ин-т философии, литературы, лингвистики и истории (ЛИФЛИ). Ленинград : Гослитиздат, 1936. 454 с.

15. *Юнг К. Г.* Символическая жизнь / Пер. с англ. Издание 2-е. М. : «Когито-Центр», 2013. 326 с.

16. *Яковлева О. В.* Обрядовий дискурс у системі національної лінгвоментальності : монографія ; «Одеський національний університет імені І. І. Мечникова». Одеса : 2014. 396 с.

Referenses

1. Buriak, V. D. (2001), *Poetics of informational and artistic consciousness: [evolution of forms and methods of expression of information (fact) in the context of intellectualization of creative consciousness]* [Poetyka informatsiino-khudozhnoi svidomosti :evoliutsiia form i metodiv vyrazhennia informatsii (faktu) v konteksti intelektualizatsii tvorchoi svidomosti]. Dnipropetrovsk : Vyd-vo Dnipropetr. un-tu, 2001. 329 p.
2. Vovk, Kh. (1995), *Studios in Ukrainian ethnography and anthropology* [Studii z ukrainskoi etnografii ta antropologii], K. : Mystetstvo. 336 p.
3. Voitovych, V. M. (2005), *Ukrainian mythology* [Ukrainska mifolohiia]; peredmova V. Shevchuka. Vyd. 2-e, ster. K. : Lybid. 664 p.
4. Voropai, Oleksa. (1993), *The customs of our people* [Zvychai nashoho narodu]. K. : Oberih. 592 p.
5. Davydiuk, V. F. (2010), *Selected lectures on Ukrainian folklore (in author's discourse)* [Vybrani leksii z ukrainskoho folkloru (v avtorskomu dyskursi)], Vyd. 2, vypr. Y pererob. Lutsk : PVD «Tverdynia». 448 p.
6. Zыkova, Y. V. (2011), *Culture as an information system: Spiritual, mental, material and sign* [Kultura kak ynformatsyonnaia systema: Dukhovnoe, mentalnoe, materialno-znakovoe], Monohrafiia. M.: Knyzhnyi dom «LYBROKOM». 368 p.
7. Kopanytsia, L. M. (2010), *Poetic text in oral and book traditions: the issues of poetics and artistic semantics* [Poetychnyi tekst v usnii i knyzhnii tradytsii : pytannia poetyky ta khudozhnoi semantyky], navch. posib. K. : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet». 397 p.
8. Kostomarov, Mykola (2014), *Slavic mythology* [Slovianska mifolohiia], K.: FOB Stebeliak O. M. 200 p.
9. Lysiuk, N. A. (2012), *Postfolklore in Ukraine* [Postfolklor v Ukraini], K.: [Ahenstvo «Ukraina»]. 348 p.
10. Selivanova, O. O. (2010), *Linguistic Encyclopedia* [Linhvystychna entsyklopediia], Poltava : Dovkillia-K. 844 p.
11. Skurativskiy, Vasyl. (1994), *Christmas Eve* [Sviatvechir], (u 2 k.). K.: Vyrob.-komerts. firma «Perlyna». (Ukr. piznav. b-ka «Zemliany». Ser. «Ukraintsi»). K. 1. 288 p..
12. (2002), *One hundred most famous images of Ukrainian mythology* [Sto naividomishykh obraziv ukrainskoi mifolohii], V. Zavadaska [ta in.]. K. : Orfei,. 448 p.
13. (2008), *Ukrainian folklore: a dictionary-directory* [Ukrainska folklorystyka : slovnyk-dovidnyk], uklad. i zah. red. M.Chornopyskoho. Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky. 448 p.
14. Freidenberh, O. M. (1936), *Poetics of the plot and genre: period of ancient literature* [Poetyka siuzheta y zhanra : peryod antychnoi lyteratury], Lenynhrad. yn-t fylosofyy, lyteratury, lnhvystyky y ystoryy (LYFLY). Lenynhrad : Hoslytyzdat. 454 p.
15. Yunh, K. H. (2013), *Symbolic life* [Symvolycheskaia zhyzn], Per. s anhl. Yzdanye 2-e. M.: «Kohyto-Tsentr». 326 p.
16. Yakovlieva, O. V. (2014), *Ritual Discourse in the System of National Linguisticism* [Obriadovi dyskurs u systemi natsionalnoi lnhvomentalnosti], Monohrafiia. Odesa: Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I. I. Mechnykova. 396 p.

О. В. Яковлева,

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра общего и славянского языкознания*

**НЕВЕРБАЛЬНЫЕ КОДЫ ОБРЯДОВОГО ДИСКУРСА
НА МАТЕРИАЛЕ КАЛЕНДАРНОГО ЦИКЛА
РОЖДЕСТВЕНСКИХ ПРАЗДНИКОВ УКРАИНЦЕВ**

В статье представлена общая характеристика обрядового дискурса; описан календарный цикл зимних праздников украинцев, среди которых одним из важнейших является Рождество. Анализируются общие представления о календаре у славян, в частности, понятие «народный календарь» у предков украинцев. Описано ритуальное общение с высшими силами и умершими предками с помощью невербальных форм, которые включают символические действия и предметы.

Ключевые слова: обрядовый дискурс, народный календарь, невербальный код, символические действия и предметы.

O. V. Yakovleva,

*Odessa I. I. Mechnikov National University,
Department of General and Slavic Linguistics*

**NONVERBAL CODES OF RITUAL DISCOURSE ON THE MATERIAL
OF THE CALENDAR CYCLE OF CHRISTMAS HOLIDAYS OF UKRAINIANS**

Artificially created ideology and rites were imposed in Ukraine during the Soviet Union's existence. The implementation of new rites is one of the main reasons for forgetting and losing of meaning of traditional calendar ceremonial holidays.

In the conditions of modern economic, intellectual, scientific integration from each nation, special attention is required to its spiritual origins. The object of this article was the ceremonial discourse (calendar cycle), the subject of non-verbal codes of communication of ancient Ukrainians with the surrounding world, in particular, with supernatural forces, as well as with the spirits of ancestors during the Christmas holidays.

Rites and rituals for an archaic man were a kind of form of communication with the outside world and with the afterlife; syncretic means of magical influence on the forces of nature, the dead ancestors, from which depended not only welfare, but also the survival of the clan.

Non-verbal codes of the calendar rituals of the winter cycle are concrete actions of symbolic significance aimed at honoring the forces of nature and the spirits of the ancestors. The article describes the following symbolic rituals: making jewelry; bringing to the house "Didukh"; execution of magical protective actions, preparation of an obligatory dish – kutia, etc.

Due to the fact that calendar rites and rituals have almost lost their significance, and first of all it concerns non-verbal codes, we consider the research of such codes as in calendar and family rites promising.

Key words: ritual discourse, folk calendar, non-verbal code, symbolic actions and objects.